

УДК 338.33:630*68:630*2(477)

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОМПЛЕКСНОГО ЛІСОКОРИСТУВАННЯ**Павліщук О.П., к.е.н.,
Кравець П.В., к.с.-г.н.***Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Метою статті є обґрунтування доцільності диверсифікації діяльності підприємств лісового господарства України у напрямі використання недеревних лісових ресурсів в контексті забезпечення комплексного лісокористування в Україні. Незважаючи на те, що законодавство України загалом створює умови для використання недеревних лісових ресурсів, така практика не є широко розповсюдженою на підприємствах лісового господарства України. Аналіз існуючого досвіду свідчить про можливості отримання від використання недеревних лісових ресурсів як прямих економічних, так і соціальних та екологічних ефектів. Такі ефекти є важливими для зміцнення економічного потенціалу підприємств, поліпшення добробуту місцевих громад та підтримки екологічної стабільності регіонів. Проведене дослідження дозволяє зробити висновки про перспективність диверсифікації діяльності підприємств лісового господарства України у напрямі використання недеревних лісових ресурсів. Існуючі перешкоди на цьому шляху пов'язані із необхідністю удосконалення системи управління лісовим господарством України, реформування фінансово-економічного механізму у сфері лісокористування. Формування на державному рівні стратегії використання недеревних лісових ресурсів та механізму її реалізації, забезпечення економічного стимулювання використання таких ресурсів, посилення системи регулювання та контролю цього виду діяльності, – є напрямками удосконалення управління у цій сфері, які сприятимуть активізації цього виду діяльності. З метою подальшого розвитку використання недеревних лісових ресурсів як напряму диверсифікації діяльності підприємств лісового господарства України необхідними є ґрунтовні маркетингові дослідження ринку недеревної лісової продукції, у т.ч. сертифікованої за міжнародними стандартами відповідального лісоуправління.

Ключові слова: лісове господарство, недеревні лісові ресурси, комплексне лісокористування, диверсифікація діяльності підприємств, економічне стимулювання використання, ринок недеревної лісової продукції

UDC 338.33:630*68:630*2(477)

DIVERSIFICATION OF FOREST ENTERPRISES ACTIVITIES IN UKRAINE IN CONTEXT OF SECURING INTEGRATED FOREST MANAGEMENT**Pavlishchuk O., PhD in Economics
Kravets P., PhD in Agricult.Sc.***National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

© Павліщук О.П., к.е.н., Кравець П.В., к.с.-г.н., 2017

The aim of this research is to substantiate the expediency of diversifying activity of forestry enterprises in Ukraine with regard to use of non-timber forest resources aiming at securing integrated forest management. Despite the fact that the legislation of Ukraine generally creates conditions for use of non-timber forest resources, such practice is not widely applied at forestry enterprises. An analysis of the existing experience indicates possibilities for obtaining direct economic, social and environmental benefits from use of non-timber forest resources. Such benefits are important for strengthening economic potential of enterprises, improving well-being of local communities and maintaining regional ecological stability. The research allows to draw conclusions about the prospects of activity diversification for forestry enterprises in Ukraine in terms of using non-timber forest resources. Existing obstacles in this direction are linked with necessity for improving forest management system in Ukraine, reforming financial and economic mechanisms in forestry. Formation of the strategy for non-timber forest usage and the mechanism for their implementation at the state level, ensuring economic incentives for use of such resources, strengthening the system of regulation and control of this type of activity – all are the required management improvements in this sphere, which could facilitate the activization of this kind of activity. For the purpose of further development of non-timber forest resources usage as a way of diversification of Ukrainian forestry enterprises activity the ground marketing research of non-timber forest products market, including those certified according to international standards of responsible forest management, has been required.

Keywords: forestry, non-timber forest resources, integrated forest use, diversification of enterprises activity, economic stimulation, non-timber forest products market.

Актуальність проблеми. Загальнонаціональні пріоритети впровадження в Україні європейських стандартів життя та виходу країни на провідні позиції у світі визначають важливість забезпечення зростання економіки екологічно невиснажливим способом. У сфері лісового господарства невід'ємною складовою реалізації таких пріоритетів є забезпечення економічно ефективного, екологічно збалансованого та соціально орієнтованого лісогосподарювання.

Комплексне використання лісових ресурсів слід розглядати у цьому контексті як складову зміцнення потенціалу підприємств лісового господарства у забезпеченні зростання економіки України, поліпшення екологічних та соціальних умов для населення з урахуванням пріоритетів сталого розвитку. Адже отримання в результаті використання як деревних, так і недеревних лісових ресурсів різноманітних ефектів, сприятиме забезпеченню економічної стійкості підприємств лісового господарства з огляду на можливості диверсифікації їх діяльності, а також підвищенню

добробуту місцевого населення, соціально-економічному розвитку та підтримці екологічної стабільності регіонів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Важливість диверсифікації діяльності підприємств лісового господарства науковцями розглядається в контексті пошуку шляхів підвищення ефективності діяльності підприємств лісової галузі, зростання їх конкурентоспроможності. На необхідності розвитку у цьому контексті комплексного лісокористування наголошено у працях Голяна В.А. [1], Карпука А.І. [2], Сенька Є.І. [3], Синякевича І.М. [4], Хвесику М.А. [5], Шубалого О.М. [1, 5] та інших науковців.

Активізація комплексного лісокористування в рамках інституційно-правового та фінансово-економічного реформування у сфері лісового господарства в Україні розглядається науковцями як один із перспективних напрямів удосконалення ведення лісового господарства відповідно до пріоритетів сталого розвитку. Зокрема, в контексті сталого ведення лісового господарства згідно з міжнародними угодами та національним законодавством України науковці Стрямець Н.С, Елбакідзе М., Рябчук В.П., П.Е. Ангельстам [6] розглядають економічне, екологічне та соціальне значення недеревних лісових ресурсів.

Практичні аспекти удосконалення організації використання недеревних лісових ресурсів в Україні, а також підвищення ефективності торгівлі недеревною продукцією лісу були предметом досліджень Пукман І.В. та Адамовського О.М. [7], Чуфін Л.Г. та Малик Л.О. [8].

Існуючі напрацювання щодо технологічних, законодавчих, організаційних, фінансово-економічних, маркетингових та інших аспектів розвитку комплексного лісокористування, підтверджують його перспективність з огляду на потенційні економічні, соціальні та екологічні вигоди. Проте необхідним є подальший пошук шляхів активізації використання недеревних лісових ресурсів в Україні з урахуванням законодавчих вимог у цій сфері. Узагальнення досвіду вітчизняних підприємств лісового господарства щодо використання недеревних лісових ресурсів дозволить конкретизувати фактори, що стримують цей напрям діяльності, а також сформулювати напрями удосконалення управлінських підходів у цій сфері.

Метою статті є обґрунтування доцільності диверсифікації діяльності підприємств лісового господарства України у напрямі використання

недеревних лісових ресурсів в контексті забезпечення комплексного лісокористування в Україні як фактору зміцнення економічного потенціалу підприємств та збільшення їх внеску у забезпечення стійкого зростання економіки. Завданнями статті є: 1) окреслення законодавчих засад використання недеревних лісових ресурсів в Україні; 2) аналіз досвіду використання недеревних лісових ресурсів на підприємствах лісового господарства в Україні; 3) визначення факторів, які стримують використання недеревних лісових ресурсів в Україні; 4) обґрунтування напрямів удосконалення управлінських підходів у сфері використання недеревних лісових ресурсів.

Викладення основного матеріалу дослідження. Законодавство України створює умови для комплексного лісокористування, зокрема, для використання недеревних лісових ресурсів – здійснення побічних лісових користувань, використання другорядних лісових матеріалів та корисних властивостей лісів в рамках загального та спеціального видів використання лісових ресурсів [9, 10, 11, 12]. Зокрема, відповідно до Лісового кодексу України в рамках загального використання лісових ресурсів громадяни мають право в лісах державної та комунальної власності, а також за згодою власника в лісах приватної власності вільно перебувати, безоплатно без видачі спеціального дозволу збирати для власного споживання дикорослі трав'яні рослини, квіти, ягоди, горіхи, гриби тощо [9]. В рамках загального використання передбачено також використання корисних властивостей лісів, яке здійснюється громадянами з метою задоволення власних культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних та туристичних цілей [12].

Загальне використання лісових ресурсів місцевого значення може бути обмежене місцевими органами державної виконавчої влади та органами місцевого самоврядування згідно із законодавством. Передбачені законодавчо максимальні норми безоплатного збору дикорослих трав'яних рослин, квітів, ягід, горіхів, грибів тощо, які встановлюють органи виконавчої влади, є інструментом, який має забезпечувати регулювання обсягів використання таких ресурсів без шкоди їх відтворенню [10].

В рамках спеціального використання здійснюються заготівля другорядних лісових матеріалів та побічні лісові користування для потреб виробничої та комерційної діяльності. Таке використання є платним та здійснюється на підставі спеціального дозволу – лісового квитка і тільки у

межах відведених відповідно до законодавства земельних ділянок лісового фонду [10, 11, 12].

Регулюються законодавством підходи до оподаткування рентною платою за спеціальне використання другорядних лісових матеріалів, побічні лісові користування, а також використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей та проведення науково-дослідних робіт [11, 13].

Лісовий квиток видається безоплатно власниками лісів або постійними лісокористувачами на підставі лімітів використання лісових ресурсів під час заготівлі другорядних лісових матеріалів, здійсненні побічних лісових користувань [9, 10, 11]. На підставі лісового квитка проводять облік дозволених для заготівлі продуктів лісу, встановлюють строки здійснення лісових користувань, а також ведуть облік плати, нарахованої за використання лісових ресурсів [11].

Використання корисних властивостей лісів у порядку спеціального використання поділяється на постійне або тимчасове [9, 12]. На умовах довгострокового тимчасового користування використання корисних властивостей лісів здійснюють на основі договору довгострокового тимчасового користування лісами. На підставі лісового квитка здійснюють використання корисних властивостей лісів на умовах короткострокового тимчасового користування [12].

Визначеними законодавством є вимоги щодо термінів заготівлі другорядних лісових матеріалів, здійснення побічних лісових користувань та використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, туристичних та інших цілей [10, 11, 12].

Крім того законодавством визначено необхідність проведення власниками лісів або постійними лісокористувачами огляду місць заготівлі другорядних лісових матеріалів, здійснення побічних лісових користувань, використання корисних властивостей лісів з метою виявлення повноти і правильності робіт [10, 11, 12].

Отже, загалом законодавство України створює умови для забезпечення комплексного лісокористування у напрямі використання недеревних лісових ресурсів – заготівлі другорядних лісових матеріалів, здійснення побічних лісових користувань, використання корисних властивостей лісів. При цьому визначає необхідність забезпечення невиснажливого та раціонального використання недеревних лісових ресурсів, зобов'язуючи лісокористувачів

дотримуватись правил і норм використання лісових ресурсів, здійснюючи його способами, які дозволяють уникнути шкоди довкіллю, забезпечують збереження функцій лісів, створюють сприятливі умови для їх охорони, захисту та відтворення.

Незважаючи на законодавчі можливості та потенційні ефекти використання недеревних лісових ресурсів статистична звітність свідчить про тенденції зменшення заготівлі другорядних лісових матеріалів та продукції побічного лісового користування в Україні [14]. Зокрема, в Україні впродовж останніх років практично не здійснюють заготівлю живиці. Впродовж останніх 5 років зменшується заготівля грибів (з 474 т у 2010 р. до 68 т 2015 р.). Впродовж зазначеного періоду в середньому щороку здійснюється заготівля ягід обсягом близько 4405 т, лікарських рослин – 141 т, деревних соків – 2830 т, горіхів – 34 т. Досить нестабільною є тенденція зміни обсягів заготівлі дикорослих плодів, деревної зелені [14].

Досвід окремих підприємств лісового господарства свідчить про можливість ефективного використання недеревних лісових ресурсів та отримання при цьому як прямих економічних, так і другорядних соціальних та екологічних ефектів. Наприклад, державне підприємство «Маневицьке лісове господарство» Волинського обласного управління лісового та мисливського господарства на науково обґрунтованій основі здійснює використання другорядних лісових матеріалів та побічне лісове користування, а саме: заготівлю ресурсів для виробництва харчових продуктів (ягід, грибів, березового соку); розвиток пасічництва з метою отримання лісового меду, прополісу, воску; збір лікарської сировини; продукування ефірної олії і екстракту хвойного натурального тощо. Наявність відповідних виробничих потужностей дозволяє забезпечити перероблення заготовлених недеревних лісових ресурсів та виробництво широкого асортименту продукції, яка реалізується як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. При цьому на внутрішньому ринку реалізуються переважно консервовані ягоди, гриби, мед. На зовнішньому ринку (ринку країн Європейського Союзу) суттєво зростає реалізація березового соку як у натуральних, так і у вартісних одиницях. Наприклад, обсяги реалізації березового соку на зовнішньому ринку зростають з близько 600 тис. грн у 2011 р. до більше, ніж 1,7 млн грн у 2015 р. [15].

Досвід ДП «Берегометське лісомисливське господарство» Чернівецького обласного управління лісового та мисливського господарства

свідчить про перспективи використання корисних властивостей лісів. Такий вид використання лісових ресурсів здійснюється підприємством на основі розвитку рекреації та туризму в гірській лісовій місцевості Буковини. В рамках постійного користування лісами підприємством облаштовано низку рекреаційних та туристичних об'єктів, що дозволяє організовувати надання підприємством населенню відповідних послуг (проживання у облаштованих місцях відпочинку, організація факультативних екскурсій за визначеним маршрутом), завдяки чому підприємство отримує прямий економічний ефект [15].

На розвиток рекреаційного лісокористування з-поміж іншого спрямована діяльність ДП «Славське лісове господарство» Львівського обласного управління лісового та мисливського господарства, що пов'язано із сприятливими природними умовами, значним туристичним потенціалом регіону його розташування [15]. Здійснюючи облаштування рекреаційних об'єктів, використання яких є безкоштовним для відвідувачів, підприємство отримує передусім нематеріальні ефекти, які мають важливе значення для підтримки належної пожежної безпеки в лісах підприємства, їх санітарного стану.

Таким чином, аналіз досвіду використання недеревних лісових ресурсів на підприємствах лісового господарства в Україні свідчить про можливість отримання низки ефектів:

- прямих економічних ефектів внаслідок диверсифікації джерел доходу підприємств, зменшення ризиків їх господарської діяльності;
- соціальних ефектів, пов'язаних із можливостями залучення місцевого населення до заготівлі недеревних лісових ресурсів та відповідно підвищення рівня зайнятості у регіоні, а також загалом із зростанням добробуту місцевих громад з огляду на механізм сплати рентної плати за використання недеревних ресурсів;
- екологічних ефектів, пов'язаних із можливостями підтримки належного санітарного стану лісів, зменшення ризику виникнення лісових пожеж та загалом забезпечення комфортного перебування громадян в лісі без заподіяння шкоди довкіллю завдяки благоустрою лісових ділянок, облаштуванню місць відпочинку задля рекреаційного лісокористування та розвитку туризму.

Слід зазначити, що розвиток використання недеревних лісових ресурсів у контексті комплексного лісокористування є важливою складовою вимог

лісової сертифікації. Зокрема, вимоги стандарту для сертифікації системи лісоуправління на відповідність принципам і критеріям Лісової опікунської ради (FSC) спонукають до невиснажливого і раціонального лісокористування поряд із забезпеченням оптимального використання різних лісових ресурсів, збереженням екологічних, економічних і соціальних функцій лісів.

Незважаючи на існуючі законодавчі можливості використання недеревних лісових ресурсів у рамках комплексного лісокористування, перспективи цього виду діяльності не достатньо враховуються підприємствами лісового господарства з огляду на низку фінансово-економічних, організаційних, технічних та інших факторів. Зокрема, стримують використання недеревних лісових ресурсів в Україні:

1. Відсутність стратегії використання недеревних лісових ресурсів, а також механізму її реалізації, як складової загальнонаціональної стратегії сталого розвитку лісового господарства. Комплексне використання як деревних, так і недеревних лісових ресурсів має бути складовою досягнення стратегічних цілей щодо забезпечення ефективного лісового господарства з урахування екологічних, економічних та соціальних функцій лісів. Формування стратегії використання недеревних лісових ресурсів вимагає глибокого вивчення відповідного ресурсного потенціалу, здійснення їх економічної оцінки, а також проведення ґрунтовних маркетингових досліджень ринку недеревних лісових ресурсів.

2. Недосконалий фінансово-економічний механізм у сфері комплексного лісокористування, у т.ч. відсутність економічного стимулювання розвитку використання недеревних лісових ресурсів в Україні на державному рівні.

3. Неконтрольований збір дикорослих рослин, грибів і ягід та інших недеревних лісових ресурсів, здійснюваний у порядку їх загального використання, часто відсутність затверджених максимальних норм безоплатного збору недеревних лісових ресурсів, що загалом створює можливості виснаження сировинної бази та нераціонального використання недеревних лісових ресурсів.

4. Необхідність поліпшення правозастосування законодавчих вимог у сфері забезпечення ефективного контролю в рамках спеціального використання другорядних лісових матеріалів, здійснення

побічних лісових користувань, використання корисних властивостей лісів з метою дотримання лісовласниками і лісокористувачами своїх обов'язків щодо забезпечення невиснажливого і раціонального використання недеревних лісових ресурсів без шкоди довкіллю.

5. Необхідність поліпшення інфраструктурного забезпечення перероблення продукції побічного користування і другорядних лісових матеріалів, а саме, модернізація відповідних переробних потужностей підприємств лісового господарства та розвиток сучасних переробних підприємств задля забезпечення виробництва продукції з високою часткою доданої вартості.

6. Необхідність підвищення зацікавленості органів місцевого самоврядування у розвитку використання недеревних ресурсів лісу, зокрема, шляхом поліпшення їх обізнаності у цій сфері, у т.ч. щодо потенційних ефектів та перспектив такої діяльності.

З метою активізації використання недеревних лісових ресурсів підприємствами лісового господарства необхідним є удосконалення управлінських підходів у цій сфері, що сприятиме поліпшенню правозастосування законодавчих вимог, збільшенню потенційних ефектів від цього виду діяльності. Напрямами удосконалення управлінських підходів у сфері використання недеревних лісових ресурсів є:

1. Формування на державному рівні стратегії використання недеревних лісових ресурсів, яка би чітко визначала пріоритетні цілі, завдання та шляхи їх реалізації задля розвитку цієї діяльності з урахування підходів сталого ведення лісового господарства. Така стратегія має бути спрямованою на посилення внеску лісового господарства у економічний розвиток регіонів, підтримку екологічної стабільності та підвищення соціальної значимості галузі, особливо для сільських територій.

2. Забезпечення економічного стимулювання розвитку використання недеревних лісових ресурсів, передусім продукції побічного користування і другорядних лісових матеріалів, зокрема:

- пільгове кредитування суб'єктів економічної діяльності з метою поліпшення інфраструктурного забезпечення перероблення продукції;
- зменшення податкового навантаження на підприємства лісового господарства на величину прибутку від недеревної продукції з

подальшим вкладенням коштів у розвиток комплексного лісокористування.

3. Удосконалення системи заходів щодо забезпечення ефективного регулювання та контролю використання другорядних лісових матеріалів, здійснення побічних лісових користувань, використання корисних властивостей лісів, зокрема:

- у порядку загального їх використання громадянами для власних потреб – задля забезпечення уникнення шкоди для лісових екосистем;

- у порядку спеціального їх використання лісовласниками та лісокористувачами для потреб виробничої та комерційної діяльності – задля дотримання ними обов'язків щодо забезпечення сталого і раціонального використання.

4. Підвищення обізнаності та зацікавленості органів місцевого самоврядування у розвитку різноманітних напрямів використання недеревних лісових ресурсів з метою підтримки та поліпшення добробуту місцевих громад.

5. Розвиток FSC сертифікації недеревних лісових ресурсів, що сприятиме забезпеченню доступу на екологічно чутливі ринки продукції та підвищить конкурентоспроможність лісогосподарських підприємств України на національному та міжнародному рівнях.

Висновки та напрями подальших досліджень. Отже, опрацювання поставлених у статті завдань дозволяє зробити висновки про перспективність диверсифікації діяльності підприємств лісового господарства України у напрямі використання недеревних лісових ресурсів, а саме, здійснення побічних лісових користувань, використання другорядних лісових матеріалів та корисних властивостей лісів. Законодавство України для цього загалом створює умови, визначаючи необхідні інструменти задля забезпечення невиснажливого та раціонального використання недеревних лісових ресурсів, уникнення шкоди довкіллю та збереження функцій лісів.

Хоча практика використання недеревних лісових ресурсів не є широко розповсюдженою на підприємствах лісового господарства України з огляду на їх орієнтацію передусім на використання деревних лісових ресурсів, проте аналіз існуючого досвіду свідчить про можливість отримання від використання недеревних лісових ресурсів як прямих економічних, так і соціальних та екологічних ефектів, які є важливими для зміцнення

економічного потенціалу підприємств, поліпшення добробуту місцевих громад та підтримки екологічної стабільності регіонів.

Існуючі перешкоди розвитку використання недеревних лісових ресурсів пов'язані загалом із необхідністю удосконалення системи управління лісовим господарством України, реформування фінансово-економічного механізму у сфері лісокористування, а також із необхідністю поліпшення правозастосування існуючих законодавчих вимог у сфері використання недеревних лісових ресурсів.

Формування на державному рівні стратегії використання недеревних лісових ресурсів та механізму її реалізації з урахуванням національних пріоритетів щодо забезпечення сталого розвитку лісового господарства, забезпечення економічного стимулювання розвитку використання таких ресурсів, посилення системи регулювання та контролю цього виду діяльності, а також розвиток застосування лісової сертифікації в частині вимог щодо недеревних лісових ресурсів, – є тими напрямками удосконалення управління у цій сфері, які сприятимуть активізації використання недеревних лісових ресурсів, підвищенню його економічного, соціального та екологічного значення.

З метою подальшого розвитку використання недеревних лісових ресурсів як напряму диверсифікації діяльності підприємств лісового господарства України необхідними є ґрунтовні маркетингові дослідження як національного, так і міжнародного ринку недеревної лісової продукції, що дозволить оцінити стан та подальші перспективи цього виду діяльності у контексті збільшення його внеску у забезпечення стійкого зростання економіки екологічно невиснажливим способом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Голян В.А. Механізм стимулювання розвитку лісоресурсної сфери : монографія / В.А. Голян, О.М. Шубалий, Н.М. Василик. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2012. – 376 с.
2. Карпук А. І. Економічне регулювання лісокористування в ринкових умовах : монографія / А. І. Карпук. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2012. – 492 с.
3. Сенько Є.І. Економіка комплексного використання і відтворення харчових ресурсів лісу : монографія / Є. І. Сенько, О. І. Фурдичко. – Львів, 1997. – 296 с.
4. Екологізація лісокористування в контексті подолання глобальних екологічних загроз : монографія / [Синякевич І. М., Дейнека А. М., Головка А. А. та ін.]; за ред. І.М. Синякевича. – Л. : Камула, 2014. – 592 с.

5. Хвесик М.А. Комплексне використання лісоресурсного потенціалу: механізм стимулювання, інституціональне та інноваційно-інвестиційне забезпечення : монографія / М.А. Хвесик, О.М. Шубалий, Н.М. Василик. – К. : ТОВ «ДКС», 2011. – 498 с.
6. Стрямець Н.С. Використання недеревних ресурсів лісу як складова сталого ведення лісового господарства: огляд міжнародних угод та національного законодавства України / Н.С. Стрямець, М.М. Елбакідзе, В.П. Рябчук, П.Е. Ангельстам // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. – Львів : НЛТУ України, 2010. – Вип. 20.16. – С. 201–207.
7. Пукман І. В. Особливості економічної оцінки та торгівлі недеревною продукцією лісу / І. В. Пукман, О. М. Адамовський // Науковий вісник НЛТУ : зб. наук.-техн. праць. – Львів : НЛТУ України, 2013. – Вип. 23.14. – С. 241–247.
8. Чуфін Л.Г. Світові тенденції торгівлі недеревними лісовими продуктами / Л.Г. Чуфін, Л.О. Малик // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. – Львів : НЛТУ України, 2010. – Вип. 20.8. – С. 260–264.
9. Лісовий Кодекс України : затверджено постановою Верховної Ради України № 3852-12 від 21.01.94р.[Електронний ресурс].–Режим доступу:zakon.rada.gov.ua/go/3852-12.
10. Порядок заготівлі другорядних лісових матеріалів і здійснення побічних лісових користувань в лісах України : затверджено постановою КМУ від 23.04.1996 р. № 449 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-96-n.
11. Порядок спеціального використання лісових ресурсів : затверджено постановою КМУ від 23.05.2007 р. № 761 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/761-2007-n.
12. Правила використання корисних властивостей лісів : затверджено наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 14.08.2012 р. № 502[Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/z1536-12.
13. Податковий кодекс України : затверджено постановою Верховної Ради України від 02.12.2010 р. № 2755-17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/2755-17.
14. Довкілля для України за 2015 р. : статистичний збірник ; за ред. О.М. Прокопенко. – К. : Державна служба статистики України, 2016. – 242 с.
15. Проблемы и перспективы развития комплексного лесопользования в Армении, Азербайджане, Беларуси, Грузии, Молдове, Российской Федерации и Украине / под ред. М. Карпачевского, М. Маттила и Н. Шматкова. – М., 2016. – 85 с. – Режим доступа: <http://www.enpi-fleg.org/ru/docs/complex-forest-use-in-former-ussr>